

Nieważność aktu prawa wspólnotowego a obowiązek skierowania pytania prejudycjalnego do ETS przez sąd krajowy. Charakter prawny pytania prejudycjalnego.

Orzeczenia ETS w sprawach:

C-314/85 Foto-Frost z dnia 22 października 1987 r.;

C-461/03 Gaston Schul z dnia 6 grudnia 2005 r.;

C-344/04 International Air Transport Association z dnia 10 stycznia 2006 r.

1. Instytucja pytania prejudycjalnego¹

Przewidziana w art. 234 Traktatu o ustanowieniu Wspólnoty Europejskiej (TWE) instytucja pytania prejudycjalnego jest specyficznym środkiem prawnym, mającym na celu zapewnienie efektywności prawa wspólnotowemu przez sądy państw członkowskich. Z unormowania traktatowego wynika, że przedmiotem pytania skierowanego przez dany sąd krajowy w określonej, zawisłej przed nim sprawie, może być zagadnienie wykładni prawa pierwotnego i prawa pochodnego WE lub ważności prawa pochodnego). Organem wyłącznie uprawnionym do wydawania orzeczeń wskutek takiego pytania jest Trybunał Sprawiedliwości WE (ETS).

Zgodnie z przepisem akapitu 2 art. 234 TWE, jeżeli kwestia wykładni lub ważności zostanie podniesiona przed sądem krajowym i uzna on, że do wydania orzeczenia konieczna jest interpretacja prawa wspólnotowego, to może zwrócić się do Trybunału z wnioskiem o wydanie orzeczenia wstępnego. W świetle zaś akapitu 3 powołanego przepisu, jeżeli taka kwestia zostanie podniesiona w sprawie toczącej się przed sądem krajowym, od którego rozstrzygnięcia prawo krajowe nie przewiduje środka odwoławczego, to taki sąd ma obowiązek skierować pytanie prejudycjalne do ETS.

ETS w swoim orzecznictwie podkreśla, iż instytucja pytania prejudycjalnego jest instrumentem „współpracy między sądami krajowymi, odpowiedzialnymi za stosowanie prawa wspólnotowego a Trybunałem Sprawiedliwości, ustanowionej w celu zagwarantowania prawidłowego stosowania i jednolitej interpretacji prawa wspólnotowego we wszystkich państwach członkowskich”, a regulacja traktatowa w tym zakresie „ma na celu zapobieganie powstawaniu rozbieżności w orzecznictwie sądów państw członkowskich dotyczącym prawa wspólnotowego”.²

¹ Zob. szerzej: S. Biernat, Współpraca sądów państw członkowskich z ETS w ramach procedury pytań prawnych, [w]: J.Barcz (red.), Prawo Unii Europejskiej, Wyd. Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa 2004, s. 359 i n. oraz A. Wróbel, Pytania prawne sądów państw członkowskich do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (Sądu Pierwszej Instancji), w: A. Wróbel (red.), Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy, Wyd. Zakamycze, Kraków 2005, s. 770 i n. oraz powołana tam literatura.

Wyroki wydane w trybie prejudycjalnym stanowią około 50 % orzeczeń Trybunału luksemburskiego. Większość kierowanych przez sądy krajowe pytań wstępnych dotyczy wykładni, w mniejszym zaś zakresie ważności (obowiązania) prawa wspólnotowego.

2. Wyrok w sprawie C-314/85 Foto-Frost³

W orzeczeniu w sprawie *Foto-Frost* Trybunał dokonał wykładni przepisu art. 234 TWE w zakresie dotyczącym obowiązku kierowania przez sądy krajowe pytań prejudycjalnych w kwestii ważności aktów pochodnego prawa wspólnotowego.

Przed sądem krajowym (Finanzgericht Hamburg) podniesiono wątpliwości zarówno co do wykładni, jak i ważności aktu wspólnotowego. Wątpliwości interpretacyjne dotyczyły Rozporządzenia Rady nr 1697/79 z dnia 24 lipca 1979 r. w sprawie ściągania ceł importowych lub eksportowych po zakończeniu odprawy celnej.⁴ Kwestionowano zaś ważność decyzji Komisji z dnia 6 maja 1983 r. (ECR 3/83). Sąd krajowy spytał Trybunał, czy sam może dokonać oceny ważności powyższej decyzji i stwierdzić jej nieważność.

Trybunał przyznał, że art. 234 TWE nie rozstrzyga wprost, czy sądy niższe, od których prawo krajowe przewiduje środki odwoławcze, mogą same stwierdzić nieważność aktu wspólnotowego. Traktat ustanowił jednak właśnie po stronie ETS „kompletny system środków prawnych i postępowań, w ramach których (...) ma [on] możliwość sprawowania kontroli legalności aktów prawnych przyjmowanych przez Instytucje [wspólnotowe]”.⁵ Spójność tego systemu uzasadnia zdaniem Trybunału jego wyłączną kompetencję do stwierdzenia nieważności konkretnego aktu, którego ważność została zakwestionowana w postępowaniu przed sądem krajowym. ETS podkreślił, że potencjalne różnice w rozstrzygnięciach sądów państw członkowskich w przedmiocie ważności aktów wspólnotowych mogłyby zagrażać jednolitości porządku prawnego Wspólnoty i naruszać zasadę pewności prawa.

² cyt. wyrok ETS z dnia 6 października 1982 r. w sprawie C-283/81 Srl CILFIT i Lanificio di Galardo SpA / Ministero della Sanita, Rec. 1982, str. 3415, pkt.7; tekst orzeczenia w j. polskim w: R.Skubisz (red.), Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, Wyd. C.H.Beck, Warszawa 2003 (tekst na płycie CD-ROM dołączonej do książki).

³ Wyrok ETS z dnia 22 października 1987 r. w sprawie C-314/85 Foto-Frost przeciwko Hauptzollamt Lübeck-Ost, Rec. 1987, s. 4199; tekst wyroku w j. polskim w: R.Skubisz (red.), Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, Wyd. C.H.Beck, Warszawa 2003 (tekst na płycie CD-ROM dołączonej do książki). Na temat znaczenia tego wyroku zob. np.: F.Emmert, M.Morawiecki, Prawo europejskie, PWN, Warszawa – Wrocław 2000, str. 236, M. Herdegen, Prawo europejskie, C.H.Beck, Warszawa 2004, s. 139 i n., S.Biernat, dz.cyt., s. 365 oraz A. Wróbel, dz.cyt., s. 805 i n.

⁴ Dz. Urz. WE L 197 z 3.08.1979 r., s.1. Rozporządzenie Rady (EWG) nr 1697/79 z dnia 24 lipca 1979 r. w sprawie odzyskiwania po dokonaniu odprawy celnej należności celnych przywozowych lub wywozowych, które nie były wymagane od osoby zobowiązanej do zapłaty za towary zgłoszone do procedury celnej przewidującej obowiązek uiszczenia takich należności utraciło moc na podst. art. 251 rozporządzenia Rady (EWG) NR 2913/92 z dnia 12 października 1992 r. ustanawiającego Wspólnotowy Kodeks Celny (Dz.Urz. UE - *Polskie wydanie specjalne*, Rozdział 2, Tom 4, s.307).

⁵ Wyrok w sprawie C-314/85 Foto-Frost..., pkt 15.

Trybunał rozróżnił dwie sytuacje. Po pierwsze stwierdził, że „Sądy [niższe] mogą badać kwestie ważności wspólnotowego aktu prawnego i uznając, że podstawy nieważności podnoszone przez strony są nieuzasadnione, mogą ich zarzuty odrzucić i przyjąć, że dany akt jest w zupełności ważny, [ponieważ] [p]odejmując taką decyzję nie kwestionują one istnienia aktu wspólnotowego”⁶. Druga sytuacja dotyczy wątpliwości co do ważności aktu wspólnotowego podniesione przez sam sąd krajowy – jeśli organ ten akt, który go wiąże, kwestionuje ma obowiązek skierować pytanie o ważność do ETS.

W odpowiedzi na pytanie sądu krajowego, Trybunał stwierdził, że sądy krajowe są niewłaściwe do samodzielnego orzekania o nieważności aktów prawnych Wspólnoty.

3. Wyrok w sprawie C-344/04 *International Air Transport Association, European Low Fares Airline Association*⁷

W wyroku z dnia 10 stycznia 2006 r. w sprawie C-344/04 *International Air Transport Association i European Low Fares Airline Association przeciwko brytyjskiemu Department of Transport* (dalej jako orzeczenie w sprawie IATA) ETS przy okazji rozstrzygnięcia zagadnienia ważności rozporządzenia wspólnotowego dotyczącego odszkodowań i pomocy pasażerom linii lotniczych⁸, rozstrzygnął istotne dla sądów krajowych kwestie związane ze sposobem korzystania z trybu prejudycjalnego określonego w art. 234 TWE.

W orzeczeniu Trybunału podniesiono 3 istotne kwestie:

- 1) czy każdy sąd krajowy ma obowiązek skierowania pytania wstępnego do ETS w przedmiocie nieważności aktu wspólnotowego,
- 2) czy o skierowaniu pytania wstępnego decyduje sąd krajowy czy też decydujący w tym zakresie jest wniosek strony postępowania,
- 3) jaki „poziom” wątpliwości dot. ważności aktu wspólnotowego musi powziąć sąd krajowy, aby być przekonany o celowości skierowania pytania prejudycjalnego do ETS.

Od orzeczeń sądu brytyjskiego, który skierował pytanie, przysługiwały stronom w sądowym toku instancji środki odwoławcze, a zatem był to sąd, o którym mowa w art. 234 akapit 2 TWE. Taki sąd nie ma w zasadzie obowiązku, ale uprawnienie, by kierować do Trybunału pytania o ważność (obowiązywanie) lub wykładnię prawa wspólnotowego (pierwotnego i pochodnego).

⁶ Wyrok w sprawie C-314/85 Foto-Frost..., pkt 13.

⁷ Orzeczenie dotychczas niepublikowane; polska wersja językowa orzeczenia dostępna na stronie <http://curia.eu.int/>.

⁸ Rozporządzenie uchyliło rozporządzenie Rady (EWG) nr 295/91 z dnia 4 lutego 1991 r. ustanawiające wspólne zasady systemu odszkodowań dla pasażerów, którym odmówiono przyjęcia na pokład w regularnych przewozach lotniczych (Dz. Urz. WE L 36 z dnia 8 lutego 1991 r., s. 5-7; Dz. Urz. UE - *Polskie wydanie specjalne*, Rozdział 7, Tom 1, s.306);

Strony zakwestionowały przed sądem krajowym (High Court of Justice / England & Wales - Queen's Bench Division / Administrative Court) ważność art. 5, 6 oraz 7 rozporządzenia (WE) nr 261/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lutego 2004 r. ustanawiającego wspólne zasady odszkodowania i pomocy dla pasażerów w przypadku odmowy przyjęcia na pokład albo odwołania lub dużego opóźnienia lotów.⁹ W szczególności podniesiono niezgodność powyższych przepisów z umową międzynarodową, przepisami TWE oraz z zasadami ogólnymi prawa wspólnotowego.

Sąd krajowy podzielił wątpliwości stron i skierował do Trybunału pytania prejudycjalne w przedmiocie zarzutów podniesionych w postępowaniu krajowym.

Jedno z pytań dotyczyło testu, od którego spełnienia zależy decyzja sądu krajowego o zwróceniu się z pytaniem wstępnym do ETS i zostało sformułowane następująco:

„Czy w sytuacji przyjęcia przez sąd krajowy do rozpoznania skargi zawierającej pytanie o ważność wspólnotowego aktu prawnego, która to skarga została uznana przez tenże sąd za nadającą się do rozpoznania i niepozbawioną podstaw, istnieją normy prawa wspólnotowego w zakresie testu, czy też progę, który powinien być zastosowany przez tenże sąd krajowy przy podejmowaniu decyzji na podstawie art. 234 ust. 2 WE co do ewentualnego zwrócenia się do Trybunału Sprawiedliwości celem poddania pod rozagę kwestii ważności danego aktu wspólnotowego?”.

Należy podkreślić, że pytania sądu brytyjskiego nie dotyczyły wykładni, ale ważności aktu wspólnotowego – w omawianym przypadku rozporządzenia, a zatem aktu prawnego, który co do zasady jest bezpośrednio stosowany w krajowym obrocie prawnym, w tym przez sądy i nie wymaga implementacji w drodze powszechnie obowiązujących krajowych aktów prawnych.

ETS, udzielając odpowiedzi na wyżej powołane pytanie¹⁰, przypomniał powołując się na wcześniej wydane orzeczenia¹¹, że sądy krajowe nie są upoważnione do stwierdzania nieważności aktów instytucji wspólnotowych. Jeśliby takie uprawnienie przyznać tym sądom, to możliwe rozbieżności w orzecznictwie mogłyby zagrozić koherencji

⁹ Dz. Urz. UE L 46 z 17.2.2004, str. 1; Dz.Urz. UE - *Polskie wydanie specjalne*, Rozdział 7, Tom 8, s.10);

¹⁰ Ramy niniejszego komentarza nie pozwalają na szersze przedstawienie merytorycznych rozważań Trybunału w odniesieniu do pozostałych pytań sądu brytyjskiego. Zob. w tym zakresie: K. St Clair Bradley, Case C-344/04, *The Queen ex parte International Air Transport Association, European Low Fares Airline Association v. Departament for Transport*, Judgement of the Court (Grand Chamber) of 10 January 2006, Common Market Law Review Vol. 43 / Number 4 / August 2006, s. 1101 i n.

¹¹ Wyrok ETS z dnia 22 października 1987 r. w sprawie C-314/85 Foto-Frost, Rec. 1987, s. 4199; wyrok ETS z dnia 15 kwietnia 1997 r. w sprawie C-27/95 Bakers of Nailsea, Rec. 1997 s. I-1847; wyrok ETS z dnia 6 grudnia 2005 r. w sprawie C-461/03 Gaston Schul Douane-expediteur, dotychczas niepublikowany; wyrok ETS z dnia 21 lutego 1991 r. w sprawach C-143/88 i C-92/89 Zuckerfabrik Süderdithmarschen / Zuckerfabrik Soest, Rec. 1991, s. I-415 oraz wyrok ETS z dnia 21 marca 2000 r. w sprawie C-6/99 Greenpeace France, Rec. 2000, s. I-1651.

wspólnotowego porządku prawnego oraz naruszyć zasadę pewności prawa. Wymóg spójności tego porządku jest szczególnie istotny w odniesieniu do ważności, dlatego też sądem wspólnotowym posiadającym monopol w zakresie stwierdzania nieważności aktów prawa wspólnotowego jest Trybunał.¹²

W dalszej części rozważań Trybunał, przypomniał swoje wcześniejsze stanowisko w odniesieniu do sądów, od których orzeczeń przysługują środki odwoławcze, wyrażone wyroku w sprawie *Foto-Frost*.¹³

Jeżeli zaś taki sąd krajowy uzna zasadność zarzutów w przedmiocie ważności, podnoszonych przez strony postępowania lub które wyłonią się w trakcie podejmowania czynności z urzędu, to w takiej sytuacji po stronie sądu powstaje obowiązek zwrócenia się do Trybunału z pytaniem, na podstawie którego ETS wyda orzeczenie rozstrzygające ważność kwestionowanego aktu.

W orzeczeniu w sprawie C-344/04 *IATA* potwierdzono płynące z wyroku *Foto-Frost* wnioski, iż sąd krajowy w postępowaniu głównym nie może sam odmówić zastosowania aktu prawa wspólnotowego (np. rozporządzenia) z powodu jego sprzeczności z hierarchicznie wyższymi normami traktatowymi lub normami umów międzynarodowych wiążących Wspólnotę.¹⁴

Trybunał wskazując w sentencji orzeczenia, że pytanie prejudycjalne nie jest środkiem zaskarżenia dostępnym dla stron sporu przed sądem krajowym, nawiązał wprost do poglądu wyrażonego w wyroku w sprawie C-283/81 *Srl CILFIT*. Pytanie prejudycjalne nie jest prawem strony, ale prawem sądu orzekającego w sprawie.¹⁵

¹² Ważność (obowiązywanie) to – jak opisze A. Wróbel - cecha (właściwość) przepisu, która wywołuje skutek w postaci powinności zastosowania przepisu. – zob. A. Wróbel, dz.cyt., s. 791.

¹³ Wyrok ETS z dnia 10 stycznia 2006 r. w sprawie C-344/04 w sprawie *IATA*, pkt. 29.

¹⁴ Należy jednak mieć na uwadze uprawnienia sądu krajowego związane z tymczasową ochroną prawną w postępowaniu głównym; wyrok Trybunału z dnia 9 listopada 1995 r. w sprawie C-466/93 *Atlanta Fruchthandels-gesellschaft mbH*, Rec. 1995, s. I-3799. Zob. np.: F. Emmert, M. Morawiecki, dz.cyt., s. 240, M. Herdegen, dz.cyt., s. 140 i n. oraz S. Biernat, dz.cyt., s. 366.

¹⁵ Zasadności tego stwierdzenia na gruncie TWE nie może zakwestionować praktyka państw członkowskich w zakresie w jakim w prawie do sądu mieści się prawo (roszczenie) strony do żądania skierowania pytania prejudycjalnego do ETS-u. Niemiecki Federalny Sąd Konstytucyjny w postanowieniu z dnia 9 listopada 1987 r. w sprawie *Denkavit* uznał, że ETS jest objęty pojęciem „ustawowego sędziego” („*Recht auf gesetzlichen Richter*” odpowiednik polskiego prawa do sądu z art. 45 ust. 1 Konstytucji) z art. 101 I zd. 2 niemieckiej Ustawy Zasadniczej – od tej pory istnieje w RFN roszczenie o wystąpienie przez sąd krajowy z pytaniem wstępnym do ETS w sprawach, w których zagadnienia prawa wspólnotowego są obiektywnie istotne dla rozstrzygnięcia sprawy i wydania orzeczenia.

Taka praktyka niemieckiego FTK pozostaje w wyraźnej kolizji z orzeczeniem w sprawie *Srl CILFIT*.

Można postawić tezę, że jedynie od porządku konstytucyjnego państw członkowskich i ich zobowiązań prawnomiędzynarodowych oraz sądów (w tym przede wszystkim konstytucyjnych) zależeć będzie jakim zakresem i standardem ochrony charakteryzuje się konstytucyjne prawo do sądu i czy w danym porządku krajowym będzie ono obejmować również „prawo” strony do skierowania pytania wstępnego do ETS.

Zob. F. Emmert, M. Morawiecki, op.cit., s. 236 oraz F.C. Mayer, *Das Bundesverfassungsgericht und die Verpflichtung zur Vorlage an den Europäischen Gerichtshof*, Walter Hallstein-Institut für Europäisches Verfassungsrecht Paper 20/02 (2002), s. 13 <http://www.whi-berlin.de/vorlagen.htm>.

Zdaniem Trybunału z zasady współpracy stanowiącej podstawę ustanowionej w art. 234 TWE instytucji kooperacji sądów wspólnotowych, wynika, że sąd ma obowiązek, kierując do ETS pytanie prejudycjalne, uzasadnić dlaczego uważa, że odpowiedź na pytanie jest konieczne.

Ryzyko podjęcia decyzji o niekierowaniu pytania spoczywa na sądzie krajowym i może w razie następczego ustalenia rzeczywistej sprzeczności rozstrzygnięcia sądu państwa członkowskiego z prawem wspólnotowym, powodować odpowiedzialność odszkodowawczą państwa za działanie jego organów władzy sądowniczej (por. orzeczenie ETS w sprawie C-224/01 *Köbler*¹⁶).

Podsumowując swoje wywody w przedmiocie pytania sądu brytyjskiego Trybunał stwierdził, że Art. 234 TWE (pytania prejudycjalne) nie ustanawia środka zaskarżenia dostępnego dla stron sporu przed sądem krajowym. Zakwestionowanie [przez stronę] ważności wspólnotowego aktu prawnego przed sądem krajowym samo w sobie nie jest wystarczającym uzasadnieniem dla przedłożenia pytania prejudycjalnego ETS. Jeżeli sąd, którego orzeczenia podlegają zaskarżeniu według prawa wewnętrznego, uzna, że zarzut nieważności podniesiony przez strony lub zbadany z urzędu jest zasadny – ciąży na nim obowiązek zawieszenia postępowania i zwrócenia się do ETS z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.¹⁷

Trybunał nie odpowiedział wprost na pytanie sądu brytyjskiego dotyczące „testu czy też progu, które ten sąd krajowy powinien stosować przy podejmowaniu decyzji o zwróceniu się do Trybunału Sprawiedliwości z pytaniem prejudycjalnym na podstawie art. 234 akapit drugi TWE”. ETS podkreślił, iż to sąd krajowy ocenia zasadność podnoszonych przez strony lub z urzędu argumentów w przedmiocie nieważności aktu wspólnotowego, który ma zastosowanie w sprawie i to w jego dyspozycji pozostaje, w zależności od wyników tej oceny, skierowanie pytania w trybie prejudycjalnym.¹⁸

Z powyższych wypowiedzi orzeczniczych Trybunału płynie zatem wniosek, że takiego sztywnego „testu czy też progu” nie ma, a w każdym razie ETS nie zamierza takiego kryterium obecnie konstruować.

¹⁶ Wyrok ETS z dnia 15 listopada 2003 r., w sprawie C-224/01 *Köbler*, Rec., s. I-10239; tekst wyroku w j. polskim – PPE (Przegląd Prawa Europejskiego) nr 2 (16)/2004, s. 79 i n. (tłum. M. Czaplński).

¹⁷ Wyrok ETS z dnia 10 stycznia 2006 r. w sprawie C-344/04, pkt 32, dotychczas niepublikowany.

¹⁸ Wyrok ETS w sprawie C-344/04 IATA..., pkt. 29, 31.

4. Wyrok w sprawie C-461/03 Gaston Schul¹⁹

Nieco inny problem został poruszony we wcześniejszym orzeczeniu Trybunału, również dotyczącym kwestii nieważności aktu wspólnotowego. Sąd holenderski (College van Beroep voor het bedrijfsleven) powziął wątpliwość co do ważności przepisów rozporządzenia Komisji (WE) nr 1423/95 z dnia 23 marca 1995 r. ustanawiającego szczegółowe przepisy wykonawcze dotyczące przywozu produktów innych niż melasy w sektorze cukru²⁰ w sytuacji, gdy wcześniej zapadło orzeczenie ETS co do ważności podobnego rozporządzenia.

Sąd zawiesił toczące się przednim postępowanie i zwrócił się do ETS m.in. z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy sąd krajowy, o którym mowa w art. 234 ust. 3 WE, ma obowiązek wnieść do Trybunału Sprawiedliwości sprawę dotyczącą kwestii ważności przepisów rozporządzenia nawet wtedy, gdy Trybunał stwierdził już nieważność pewnych analogicznych do nich przepisów innego porównywalnego rozporządzenia, czy też wolno temu sądowi nie stosować tych pierwszych przepisów, uwzględniając ich szczególne podobieństwo do przepisów uznanych za nieważne?”

ETS w odpowiedzi stwierdził, że „artykuł 234 akapit trzeci TWE zobowiązuje sąd krajowy, którego orzeczenia nie podlegają zaskarżeniu według prawa wewnętrznego, do wniesienia do Trybunału Sprawiedliwości sprawy mającej za przedmiot ważność przepisów rozporządzenia nawet wtedy, gdy Trybunał stwierdził już nieważność analogicznych przepisów innego porównywalnego rozporządzenia”.²¹

Sąd krajowy w tego rodzaju sprawie mógłby hipotetycznie dojść do wniosku, że w sytuacji, w której ETS orzekł już o nieważności aktu wspólnotowego, zawierającego niemal identyczne rozwiązania normatywne, jak akt znajdujący zastosowanie w postępowaniu głównym, może on odwołując się odpowiednio do wyprowadzonej z orzeczeń: w sprawach połączonych 28/62 do 30/62 *Da Costa*²² oraz w sprawie C-283/81 *Srl CILFIT* doktryny aktów wyjaśnionych (*acte éclairé*) nie kierować pytania prejudycjalnego. Rozstrzygnięcie ETS w sprawie *Gaston Schul* potwierdza, że koncepcje wywiedzione w orzeczeniu w sprawie *Srl CILFIT* odnoszą się jedynie do sytuacji, gdy sąd państwa członkowskiego ma wątpliwości co do wykładni, ale nie co do ważności aktu prawnego Wspólnoty.

¹⁹Orzeczenie dotychczas niepublikowane; polska wersja językowa orzeczenia dostępna na stronie <http://curia.eu.int/>.

²⁰Dz.Urz. WE L 141, str. 16; Dz.Urz. UE - *Polskie wydanie specjalne*, Rozdział 3, Tom 17, s.388;

²¹Wyrok ETS z dnia 6 grudnia 2005 r. w sprawie C-461/03, pkt 33, dotychczas niepublikowany.

²²Wyrok ETS w sprawach połączonych 28/62 do 30/62 *Da Costa i Schaake N.V., Jacob Meijer N.V. i Hoechst-Holland N.V. przeciwko Nederlandse Administratie der Belastingen*, Rec. 1963, s. 61.

Zarówno orzeczenie w sprawie *IATA*, jak i *Gaston Schul* stanowią kontynuację orzecznictwa zapadłego na tle sprawy *Foto-Frost* i potwierdzają słuszność oraz aktualność zawartych tam wywodów Trybunału Sprawiedliwości. Nie powinny one być ignorowane przez sądy państw członkowskich, działające jako sądy wspólnotowe.

Opracowanie:
Przemysław Florjanowicz-Błachut
Asystent specjalista ds. prawa europejskiego
Wydział Prawa Europejskiego, NSA